

Tehetség és/vagy hiperaktivitás?

Harmatiné dr. Olajos Tímea

A figyelemzavaros hiperaktivitás (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) egy olyan dimenzionális rendellenesség, melynek diagnosztizálása nagy körültekintést igényel, s szigorú protokollt követve történik. Az ADHD a DSM-IV diagnosztikai kézikönyv alapján három altípusba sorolható. Attól függően, hogy mely tünetek dominálnak, figyelmetlen, hiperaktív/impulzív és kombinált esetek fordulnak elő. Fontos kritériuma a diagnózisnak 1.) hogy a tüneteknek legalább hat hónapig fenn kell állniuk 2.) az iskola, család, kortársak tekintetében a háromból legalább két területen funkciózavar mutatkozik a tünetek miatt 3.) a tünetek hétéves kor előtt megjelennek.

Az ember figyelmi kapacitása és ön-szabályozó működése nagy individuális különbségeket mutat. Ez azt jelenti, hogy mindenkit el lehet helyezni valahol a tökéletes önszabályozás és az önszabályozás teljes hiánya közötti spektrumon. Azonban ez nem egy állandó pozíció, mert egyrészt életünk során is változik e képességünk, másrészt befolyásolja az is, hogy aktuálisan milyen helyzetben vagyunk. A nagy egyéni variációk tehát nem feltétlenül jelentik az ADHD-t, vagy azt, hogy neurológiai abnormalitás, illetve diszfunkció áll fenn.

Túldiagnosztizálás

A tehetséges gyermekekkel foglalkozó kutatók körében az utóbbi években elterjedt az a nézet, miszerint a figyelemzavaros hiperaktivitás a tehetséges populáció körében túldiagnosztizált jelenségnek tekinthető. Ez azt jelenti, hogy sok téves diagnózis születik, azaz olyan tehetséges tanulókat is ADHD-szindrómásnak minősítenek, akik valójában nem azok. Felmerül a kérdés: vajon mi lehet a háttérben? A témával foglalkozó szakemberek szerint abból fakad a túldiagnosztizálás, hogy a tehetséges tanulók számára sok esetben nem kellően

stimuláló az iskolai környezet – így a tehetségesekre jellemző magas energiaszint, az ingerkereső magatartás a megfelelő környezet hiányában hiperaktív személyhez teszi hasonlóvá a tehetséges gyermeket (Lovecky, 2004).

A tehetséges gyerekek mutathatnak tehát ADHD jellegű tüneteket anélkül, hogy a zavar ténylegesen fennállna. Gondoljunk csak arra, hogy a tehetségesek több információt fogadnak be, és gyorsabban dolgozzák fel azokat.

Szokatlanul nagy energiával rendelkezhetnek, gyakran türelmetlenek, s egyszerre több dolgot is csinálhatnak. A saját érdeklődési körbe tartozó témára fókuszáló figyelem pedig tűnhet a pedagógus számára figyelmetlenségnek. A kreatív tehetség viselkedéses jegei is mutathatnak hasonlóságot az ADHD-val, hiszen gyakran ellenkeznek, vitatkoznak, egyenesen fáradhatatlannak tűnnek. Végül a tehetségesek aszinkron (egyenetlen) fejlődésmenete sem hagyható figyelmen kívül: a tehetségeseknek az átlagnál jóval nagyobb esélyük van arra, hogy személyiségfejlődésük során a kognitív-fizikai-társas-emocionális területek között diszkrépancia jelenjen meg. Minél nagyobb a kognitív és a társas szférák között kialakult fejlettségbeli különbség, annál nagyobb az esélye a személyiségen belüli és társas kapcsolatokban megjelenő feszültség kialakulásának.

Aluldiagnosztizálás

Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet (Lovecky, 2004), hogy a tehetségesek bizonyos életkori csoportjaiban a fentieknek az ellenkezője érvényes: azaz a figyelemzavaros hiperaktivitás aluldiagnosztizált, vagyis nem azonosított.

A kisiskolások körében ugyanis az önmonitorozás, a szabályokon alapuló normakövető magatartás kívánalma még nem érvényesül teljes mértékben. Az enyhébb ADHD-s tünetekkel rendelkező tehetséges tanuló tehát a felsőbb osztályokba kerülésig képes az iskolai követelményekhez viszonylag sikeresen alkalmazkodni.

Ebben az esetben a tehetség maszkolhatja, azaz elfedheti a problémát.

A kérdést tovább bonyolítja, hogy a tehetséggondozással foglalkozók igen kevés klinikai tapasztalattal rendelkeznek tisztában azzal, hogy az ADHD-szindróma milyen atipikus módokon jelentkezhet. A legtöbben azt gondolják, hogy ha egy gyerek képes bármilyen módon a koncentrációra, akkor nem lehet ADHD-s. Az igazság ezzel szemben az, hogy az ADHD-s gyerekek meglehetősen jól tudnak koncentrálni – de kizárólag az őket érdeklő vagy új, gyors tempójú ingerekre, illetve a magasan jutalmazott tevékenységekre.

Finom különbségek

Az inkonzisztens figyelem, a hiperfókuszálás (az egyén számára érdekes dologra való nagy erejű és tartós figyelemkoncentráció) és a túlreagálás képessége három olyan vonás, mellyel mind a tehetséges, mind az ADHD-s populáció rendelkezik. Mégis vannak olyan finom különbségek, melyek segíthetnek a differenciálásban.

A tehetséges tanulók figyelmetlensége általában szituációs-specifikus, míg az ADHD-s gyerekéké átfogó – azaz általánosnak mondható, s az egész élet során fennáll. A tehetséges gyerekek kiemelten tartós figyelemre az ADHD-s társaikhoz képest jóval több területen képesek. A tehetségesek magas energiaszintje célorientált viselkedéssel párosul, míg az ADHD esetén a gyermek energetizált viselkedése véletlenszerű (Hartnett és munkatársai, 2004).

Iskolai jellemzők

Az ADHD-s tehetséges gyerekek az érdeklődési körükbe eső területeken jóval gyorsabban haladnak előre, mint kortársaik, s időnként lenyűgöző mértékű koncentrátságot mutatnak. Kiváló képességeik miatt kortársaikhoz mérten az iskolában az átlaghoz képest sokkal több olyan tevékenység fordul elő, mely számukra könnyűnek minősül. Ezekben az aktivitásokban gyakorlatilag erőfeszítés és energiárfordítás nél-

kül is sikeresen vesznek részt. Az erőfeszítés nélküli teljesítmény a kevésbé járatos megfigyelő számára könnyen elfedheti az ADHD-t. A legtöbb tehetséges ADHD-s tanuló számára az ismétlődő, folyamatos erőfeszítést igénylő feladatok elvégzése, a nagyobb egységek kisebb részekre való tagolása vagy egy folyamat lépésről lépésre történő végigvitele komoly nehézséget okoz. A tehetséges ADHD-s tanulók jó eredményeket érhetnek el a tantárgyi tesztekben, de gyengén teljesítenek az írásos órai feladatokban és a házi feladatokban, így jegyeik egy tantárgyon belül is igen nagy szórást mutatnak. Kiváló vitakészséggel bírhatnak, de gondolkodásuk nívóját az írott munkájuk nem tükrözi. A standardizált pszichológiai mérőeszközök eredményeiben is nagy variabilitás tapasztalható: míg egyes területeken kiemelkedően magas, addig más területeken átlag alatti eredményeket produkálnak. Előfordulhat, hogy az írás-olvasás terén átlagos a teljesítményük, míg például matematikából ki-

stratégiát ismernek, de sajnos ezeket nem tudják a gyakorlatban hatékonyan alkalmazni, illetve következtelenek a használatukban.

Globális vagy holisztikus gondolkodók, így a dolgokat egységükben szemlélik. Gyorsan megértenek koncepciókat, végkövetkeztetéseket, implikációkat. Ugyanakkor nehézséget jelent számukra például a problémamegoldás során az egyes lépések megfogalmazása, bemutatása. Igen nagy kihívást jelent, hogy az iskolai munka során serkentő, rendkívül érdekes feladatokra van szükségük a koncentrációjuk fenntartásához.

Érzelmi és társas jellemzők

A tehetséges ADHD-s tanulók érzelmszabályozása, érzelmi érettsége, valamint frusztrációs toleranciája mind az életkori átlagos, mind az azonos életkorú tehetséges csoportokhoz hasonlítva is gyengébbnek mondható (Moon és munkatársai, 2001). Mindkét kontrollcsoporthoz mérve hajlamosabbak a

A tehetséges ADHD-s tanulók gyakran rendelkeznek különleges érdeklődési területekkel, melyekben elmélyült tudást és nagyon sokrétű aktivitást tanúsítanak. Kedvelik a komplexitást, melyet a kortársakkal való játék során is szeretnek alkalmazni (pl. bonyolult szabályrendszer), viszont ezt a többi hasonló korú gyerek nem igazán érti meg, így gyakran idősebbekkel barátkoznak (Lovecky, 2004).

Tehetség vagy ADHD?

Az alábbi összeállítás (Lind, 1996) támpontot ad az egyes tanulói viselkedések besorolásához.

Amennyiben a pedagógus és/vagy szülő úgy látja, hogy nem a nem megfelelő, rugalmatlan, esetleg nem elfogadó iskolai környezet az, ami a tanuló helytelen viselkedését okozza, vagy a tanuló úgy érzi, elveszti a kontrollt – akkor indokolt a tehetséges diákok ADHD-vizsgálatra küldeni. Célszerű olyan diagnosztika felkeresése, aki járatos mindkét területen. A megfelelő

időben kapott segítség megakadályozza – többek között – a tehetséges ADHD-s tanuló tanult tehetetlenségének, illetve a krónikus alulteljesítésnek a kialakulását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LOVECKY, D. V. (2004): *Different Minds*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.

LIND, S. (1996): *Before referring a gifted child for ADD/ADHD evaluation*. www.davidsongifted.org/db/Articles_id_10226.aspx

MOON, S. L. ET AL (2001): *Emotional and Social Characteristics of Boys*

with AD/HD and Giftedness. Journal for the Education of the Gifted, 24, 207-247.

HARTNETT, D. N. (2004): *Gifted or ADHD? The Possibilities of Misdiagnosis*. Roeper Review, Vol. 26. No. 2. 73-76.

A szerző pszichológus, a Debreceni Egyetem Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékének főiskolai docense, több tehetséggondozással kapcsolatos tanulmánya és kötete jelent meg.

TEHETSÉG	ADHD
Az intellektuális társakkal való kapcsolat megszünteti a helytelen viselkedést.	Az intellektuális társakkal való kapcsolat nincs pozitív hatással a viselkedésre.
A megfelelő iskolai elhelyezés/tananyag megszünteti a helytelen viselkedést.	A képességeknek megfelelő iskolai elhelyezés/tananyag nincs pozitív hatással a viselkedésre.
Logikus magyarázata van a nem megfelelő viselkedésre.	Helytelen viselkedését nem tudja megmagyarázni.
A gyermek élvezzi a mozgást, nem érez kontrollvesztettségét.	A gyermek úgy érzi, elvesztette a kontrollt.
A figyelmetlennek tűnő gyermek el tudja ismételni az instrukciót.	A figyelmetlennek tűnő gyermek nem tudja ismételni az instrukciót.
A tanuló boldogul az összetett feladatokkal; minél többet csinál belőlük, annál jobban élvezi azokat.	A tanuló indok nélkül tér át egyik feladatról a másikra.
A helytelen viselkedés nem folyamatos; a tanár működésével és tanítási stílusával függ össze.	A helytelen viselkedés folyamatos, független a tanártól és a tanítási stílustól.
A tanuló viselkedésével a tanár figyelmét kívánja felkelteni.	A problémás viselkedés független a tanár figyelmétől.

emelkedően teljesítenek. Egy adott tantárgyon belül bizonyos témák is intenzív érdeklődést válthatnak ki náluk, miközben jellemzően hullámzó a teljesítményük – különösen akkor, ha válaszaikat gyorsan kell leírniuk órán.

Bár az iskolai munkát támogató bizonyos jártasságok terén (jegyzetelés, kiemelés, szervezés) deficitjeik vannak, az átlagos képességű ADHD-s tanulókhoz képest mégis ügyesebbek és gyorsabbak lehetnek a tanulásban. Az átlagos csoporthoz képest több tanulási

helyzetek túlreagálására, intenzív érzelmitörésekre. Önmagukról is szélsőségesen gondolkodnak, azaz önmagukról túlzóan pozitív és túlzóan negatív kijelentéseket tesznek. Társas helyzetekben viselkedésük impulzív, gyakran produkálnak felelőtlen, irritáló és bosszantó társas viselkedést. A konfliktusokat tovább élezi, hogy a „*probléma-mentes*” tehetséges tanulók gyakran kevésbé türelmesek az ADHD-s tehetséges társaikkal szemben, nehezen viselik el társas és érzelmi éretlenségeket.